
อาริสโตเติล

กับปัญหาเรื่องความกล้าหาญ

คำนำ

ในยุคสมัยที่สังคมศาสตร์ปัจจุบัน โดยเฉพาะในโลกตะวันตก กำลังมีแนวโน้มที่จะปรับปรุงตนเองให้เป็นแบบวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยการพยายามแยกแยะระหว่างค่านิยมกับข้อเท็จจริงออกจากกันนี้ การศึกษาข้อเขียนของอาริสโตเติลอาจจะดูเหมือนเป็นเรื่องล้าสมัย แต่นั่นก็ดูเหมือนว่าจะจริงเฉพาะกับข้อเขียนของอาริสโตเติลในเรื่องของฟิสิกส์ ซึ่งวิทยาศาสตร์ปัจจุบันได้พิสูจน์ให้เห็นว่าไม่ถูกต้องไปแล้วเท่านั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับจริยธรรมและการเมือง งานของอาริสโตเติลยังคงเป็นที่ศึกษากันอยู่อย่างแพร่หลาย เหตุผลส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าในเรื่องนี้แม้แต่วิทยาศาสตร์เองก็ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้ว่าถูกหรือผิดอย่างไร^๑ แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็น่าจะเป็นโดยลักษณะของเนื้อหาของปรัชญาการเมืองเอง ซึ่งพยายามหาคำตอบให้แก่คำถามที่มนุษย์ในฐานะมนุษย์ ไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใดต้องเผชิญ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำถามที่อาริสโตเติลพยายามตอบนั้น คือคำถามเดียวกัน ที่ไม่ต่างอะไรจากปัญหาที่เราประสบอยู่ในสังคมปัจจุบัน^๒ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความ “ทันสมัย” ของข้อเขียนของอาริสโตเติลในส่วนที่เกี่ยวกับจริยธรรมและการเมือง อาจจะเป็นที่ยอมรับกัน แต่การศึกษางานเขียนคลาสสิก แม้แต่ในสถาบันการศึกษาของโลกตะวันตก ก็มักจะเป็นไปในลักษณะซึ่งไม่ให้ความสำคัญ หรือ “ความเคารพ” แก่นักเขียนคลาสสิกอย่างเพียงพอ กล่าวคือ “ผู้ศึกษา” ส่วนใหญ่มักจะศึกษาหรือสอนงานเขียนคลาสสิกโดยมีข้อสมมุติฐานอยู่ในใจเสียแล้วว่า

๑. ผู้สนใจปัญหานี้โปรดดู สมบัติ จันทรวงศ์ “ปรัชญาการเมืองและรัฐศาสตร์”; สุจิต บุญบงการ “วิธีการศึกษาแบบพหุกิจกรรมในทางรัฐศาสตร์” ใน *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๑๕) หน้า ๑-๔๓ และ เสน่ห์ จามริก “รัฐศาสตร์: ปรัชญา V.S. พหุกิจกรรมศึกษา” ใน *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖) หน้า ๕๘-๗๖.
๒. Dante Germino, *Beyond Ideology: The Revival of Political Theory* (Harper & Row, Publisher, New York Evanston, and London, 1967), p. 41.

คนรู้ดีกว่า หรือรู้หลักการสำคัญที่ผู้เขียนงานคลาสสิกไม่รู้ การนำเอาทัศนคติเช่นนี้มาใช้ในการศึกษางานเขียนคลาสสิกมีผลในทางเป็น ปฏิบัติน้อยยิ่งกว่าต่อโอกาสที่จะเข้าใจงานคลาสสิกอย่างที่คุณเขียนงานคลาสสิกเองปรารถนาจะให้เป็นที่เข้าใจกัน^๓ กล่าวคือ ผู้ศึกษาไม่มีโอกาส หรือแม้แต่ความปรารถนาที่จะวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เขียนอย่างถี่ถ้วนด้วยตนเอง และการศึกษา “ปรัชญาการเมือง” ก็ถูกทดแทนด้วยการศึกษา “ประวัติความคิดทางการเมือง” ตามความหมายที่ตรงที่สุดของคำว่า “ประวัติ” คือด้วยบรรยากาศซึ่งมักทำให้เราเข้าใจไปว่า ความเข้าใจหรือความสามารถที่จะล่วงรู้สิ่งนั้นถูกจำกัดโดยยุคโดยสมัย และผู้มาทีหลังย่อมมีโอกาสดูที่เข้าใจผู้ที่มาก่อนอย่างต้องแท้ และยิ่งกว่าที่ผู้เขียนงานคลาสสิกเองเข้าใจตนเองเสียอีก^๔ และเราจึงมักจะศึกษาประวัติความคิดทางการเมือง มากกว่าที่จะศึกษาข้อเขียนคลาสสิกโดยตรง โดยวิธีนี้ ความสำคัญของปัญหาที่ปรัชญาเมธีโบราณพยายามค้นคิด ก็ต้องถอยหน้าหนีไปอย่างน่าเสียดาย เพราะย่อมเป็นที่เห็นได้ชัดว่า เราไม่อาจจะประเมินคำสอนของนักเขียนคลาสสิกได้อย่างจริงจังเลย ถ้าเราไม่เข้าใจมันอย่างต้องแท้เสียก่อน และเราไม่อาจจะเข้าใจมันได้อย่างสมบูรณ์เลย ถ้าเราใช้หลักการหรือข้อมูลอื่นๆ ที่นักเขียนคลาสสิกเองไม่รู้ มาอธิบายงานคลาสสิก งานเขียนชิ้นหนึ่งจึงเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะศึกษาปัญหาบางประการ ซึ่งเกิดจากการอ่านข้อเขียนของ อาริสโตเติลตามอย่างวิธีที่ผู้เขียนเชื่อว่าจะเป็นไป เพราะแม้แค่ เบอรัทน์คัล รัสเซลเองก็ยังกล่าวไว้ว่า “..... The view of the ancients on ethics are better worth studying than their views on (say) physical science; the subject has not yet proved amenable to exact reasoning and we cannot boast that the moderns have as yet rendered their predecessors obsolete.”

๓. ดู Leo Strauss, “The Literary Character of the Guide for the Perplexed”, in Wittmayer Baron, ed., *Essays on Maimonides* (New York; Columbia University Press, 1941), pp. 37–92 และ The Introduction of *On Tyranny: An Interpretation of Xenophon's Hiero* (Ithaca, Cornell University Press, 1968), p. 24.

๔. ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ แต่เป็นสิ่งที่ผู้เขียนยังอธิบายไม่ได้ว่า เป็นเพราะความก้าวหน้าของสังคมศาสตร์ซึ่งพยายามเลียนแบบวิทยาศาสตร์ได้บรรลุถึงจุดสุดยอดแห่งเป้าหมายนั้น หรือเป็นเพราะเหตุอื่นใด ก็การศึกษาทดสอบความรู้ทางความคิดทางการเมืองของสถาบันการศึกษาบางแห่งในประเทศไทยในรูปแบบปรนัย เช่นเดียวกันกับข้อสอบของวิชาที่มีเนื้อหาเป็น exact science เช่น วิชาเคมี ชีววิทยา คณิตศาสตร์ ถึงแม้ผู้เขียนจะไม่คิดอย่าง Martin Heidegger กล่าวไว้ว่า “Erklären heisst beleidigen” ในบรรยากาศวิชาการเมืองไทย แต่ผู้เขียนก็เชื่อว่าถ้าจะบรรลุถึงความเป็นวัตถุวิสัย (Objective) แล้ว ก็น่าจะปล่อยให้นักสังคมศาสตร์จากโลกตะวันตก มาเป็นผู้ศึกษาปรากฏการณ์อันนี้

ปัญหาเรื่องความกล้าหาญ

เมื่ออริสโตเติลเริ่มกล่าวถึงคุณธรรมทางศีลธรรม (moral virtue) เป็นเฉพาะรายไปใน^๕ ความกล้าหาญถูกกล่าวถึงเป็นอันดับแรก^๕ ดูเหมือนว่าจะมีเหตุผลอยู่ ๓ ประการด้วยกันที่อริสโตเติลทำเช่นนั้น ในประการแรกทีเดียว ความกล้าหาญรู้สึกว่าจะเป็นคุณธรรมที่ต่ำที่สุดในบรรดาคุณธรรมทั้งปวง ในแง่ของอริสโตเติลและเพลโตดูจะมีความเห็นตรงกัน ถึงแม้ว่าจะด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือ ใน *Laws* ชายแปลกหน้าชาวเอเธนส์กล่าววามั่งคั่งอยู่ ๒ อย่างด้วยกันคือ สิ่งที่ดีของมนุษย์และของเทพ โดยอย่างแรกนั้นขึ้นอยู่กับอย่างหลัง และในบรรดาสิ่งที่ขึ้นเป็นแต่เพียงของมนุษย์ หรือสิ่งที่ดีในระดับรองลงมานั้นได้แก่ สุขภาพ ความงาม พลกำลัง และทรัพย์สินสมบัติ ในบรรดาสิ่งที่ขึ้นเป็นของเทพ หรือสิ่งที่ดีที่สูงกว่านั้นได้แก่ปัญญา ความรู้จักพอประมาณ ความยุติธรรมอันได้แก่ ปัญญา ความรู้จักพอประมาณ รวมกับความกล้าหาญ และความกล้าหาญเองซึ่งอยู่ท้ายสุด จากนั้นชายแปลกหน้าชาวเอเธนส์กล่าวว่า ตนจะกล่าวถึงความกล้าหาญเป็นอันดับแรก^๖ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่คล้ายกันระหว่างการจัดอันดับคุณธรรมใน *Laws* และอย่างที่อริสโตเติลทำไว้ใน *Nicomachean Ethics* เพราะอริสโตเติลกล่าวถึงคุณธรรมทางศีลธรรม (moral virtue) ก่อนที่จะพูดถึงคุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtues) และในบรรดาคุณธรรมทางศีลธรรมด้วยกันนั้น อริสโตเติลพิจารณาความกล้าหาญก่อนคุณธรรมอื่นใดหมด แต่ทำไมความกล้าหาญจึงถูกจัดว่าต่ำที่สุดในบรรดาคุณธรรมทั้งปวงเล่า สำหรับเพลโตนั้นอาจเป็นไปได้ว่า เพราะความกล้าหาญเป็นสิ่งที่คนและสัตว์มีได้เหมือนกัน แต่อริสโตเติลไม่เชื่อว่าสัตว์จะมีความกล้าหาญที่แท้จริง สำหรับอริสโตเติลนั้น ดูเหมือนว่าความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่ต่ำที่สุด ก็เพราะว่าความกล้าหาญเกี่ยวข้องกับความรู้สึก (passion) ที่เบื้องต้นที่สุดของมนุษย์ คือการกลัวความตาย^๗ เหตุผลประการที่สองซึ่งความกล้าหาญถูกพิจารณาก่อนคุณธรรมอื่น ๆ นั้น อาจจะได้ชัดกว่าเหตุผลแรก กล่าวคือความกล้าหาญนั้นเป็นคุณธรรมที่จะขาดเสียมิได้สำหรับการอยู่รอดของไม่ว่าจะเป็นชุมชนการเมืองใดก็ตาม จาก *Laws* เราจะเห็นว่า ชาวกรีก และสปาร์ตากลัวเอาการเตรียมพร้อมสำหรับสงครามว่า เป็นจุดประสงค์ของกฎหมาย^๘ เพราะพวกเขาเข้าใจดีว่า ความอยู่

๕. *Nicomachean Ethics*, Book III, V, 23.

๖. *Laws*, Book I, 631 b-d, 632 c.

๗. อริสโตเติลเชื่อว่าความกล้าเป็นคุณธรรมเบื้องต้น ก็เกี่ยวข้องกับลัทธิชีวิต เพราะฉะนั้นจึงต่ำกว่าคุณธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตที่ดี (คือคุณธรรมที่เกี่ยวกับเกียรติ และทรัพย์สิน) ดู Harry V. Jaffa *Thomism and Aristotelianism* (The University of Chicago Press, Chicago, 1952), pp. 47-50.

๘. *Laws*, Book I, 625 d-626 b, 633.

รอดของนครนั้นขึ้นอยู่กับชัยชนะในสงคราม และความกล้าหาญเป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำสงคราม ถ้าพลเมืองเคารพกฎหมาย คือออกไปสู้รบกับข้าศึก พวกเขาจะถูกถือว่าเป็นผู้กล้าหาญ เมื่อเพลโตกล่าวถึงผู้คุ้มกัน หรือผู้พิทักษ์ (guardians) ใน *Republic* ก็เช่นเดียวกัน นครจะคงอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีผู้พิทักษ์ และคุณธรรมประการแรกของผู้พิทักษ์ต้องมีก็คือความกล้าหาญ^๙ แต่ในกรณีของอาริสโตเติลอาจเป็นไปได้ว่า ความกล้าหาญอาจจะถูกนำมาพิจารณาก่อนคุณธรรมอื่น ๆ ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ นี่เป็นวิธีการศึกษาปัญหาต่าง ๆ ของอาริสโตเติลเอง เพราะอาริสโตเติลเริ่ม *Nicomachean Ethics* ด้วยการกล่าวว่า สิ่งที่สูงที่สุดก็คือความสุขซึ่งมีคุณธรรมเป็นแก่น ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า เพื่อศึกษาเรื่องความสุขอย่างมีระเบียบ อาริสโตเติลจำต้องย้อนกลับมาพิจารณาคุณธรรมต่าง ๆ เสียก่อน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อาริสโตเติลต้องศึกษาคุณธรรมที่ต่ำที่สุดก่อนที่อาริสโตเติลจะพูดถึงเป้าหมายปลายทางอันสูงสุดได้ และเนื่องจากความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่ต่ำที่สุด จึงต้องถูกนำมาพิจารณาก่อน •

อาริสโตเติลกล่าวว่า ความกล้าหาญนั้นเป็นทางสายกลางระหว่างความขลาดกับความบ้าบิ่น แต่ความกล้าหาญเกี่ยวข้องกับหรือผูกพันอยู่กับเรื่องของความกลัวมากกว่าอย่างอื่น^{๑๐} โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว สิ่งที่เรากลัวนั้นได้แก่สิ่งชั่วร้ายทั้งปวง เช่น ความเสื่อมเสีย โรคภัยไข้เจ็บ ความตาย อย่างไรก็ตาม ความกล้าหาญไม่ได้เกี่ยวข้องกับความชั่วร้ายทุกชนิด อาริสโตเติลถือว่า มีสิ่งชั่วร้ายบางอย่างซึ่งเป็นการถูกต้องและมีศักดิ์ศรีที่เราจะกลัว และเป็นการต่ำช้าที่จะไม่กลัวเกรงมันเสียด้วยซ้ำ เช่น ความเสื่อมเสีย แต่ในขณะเดียวกัน ก็มียกหลายสิ่งหลายอย่างที่เราไม่ควรกลัวเกรงเลย เช่น ความยากจน เป็นต้น ดังนั้น คนที่กล้าหาญจึงไม่ได้หมายความว่าจะไม่กลัวอะไรเสียเลย ในทางตรงกันข้าม คนกล้าหาญคือคนที่ไม่กลัวสิ่งชั่วร้ายบางอย่างต่างหาก โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว เราถือกันว่า ต่อหน้าสิ่งที่น่ากลัวซึ่งความกล้าหาญแสดงตนออกมาได้ ก็คือความตาย เนื่องจากความตายเป็นภัยอันตรายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และเป็นจุดจบของชีวิตในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม นี่ก็ได้หมายความว่า ความตายในทุกกรณีจะเปิดโอกาสให้เราแสดงออกซึ่งความกล้าหาญ คนที่กล้าเผชิญกับความตายอันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บหรือเพราะการจมน้ำ จะเรียกว่าเป็นผู้กล้าหาญไม่ได้ ลักษณะของความตายที่เป็นการทดสอบความกล้าหาญ ควรจะเป็นความตายที่สูงส่งที่สุด และนี่ก็ควรจะเป็นความตายในสนามรบ เพราะเราเชื่อกันว่า ความตายเช่นนั้นเกิดขึ้นท่ามกลางภัยอันตรายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและมี

๙. *Republic*, Book II, 375 a.

๑๐. *Nicomachean Ethics*, II, vii. 2, III, vii, 12-13., ix, 2.

ศักดิ์ศรีมากที่สุด^{๑๑} ที่ว่าการตายในสนามรบเกิดขึ้นท่ามกลางภัยอันตรายอันใหญ่ยิ่งนั้นเห็นได้ง่าย เพราะขณะเมื่ออยู่ในสนามรบ คนเราสูญเสียชีวิตได้ง่ายที่สุด แต่ที่ว่าการตายในสนามรบเป็น ภัยอันตรายที่สูงส่งที่สุดนั้นไม่แจ่มชัดนัก อาริสโตเติลไม่ได้อธิบายเหตุผลของความสูงส่งของการตาย ชนิดอย่างโจ่งแจ้งทีเดียว แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่า การตายในสนามรบเป็นการกระทำที่สูงส่งที่สุด ก็ เพราะว่าในกรณีเช่นนั้นคนเราต้องเผชิญกับภัยอันตรายเพื่อคุณประโยชน์ร่วมของชุมชน คือเพื่อคุณ ประโยชน์ของนคร ซึ่งยิ่งใหญ่มากกว่าคุณประโยชน์ของปัจเจกชน การที่นครต่างๆ ไม่ว่าจะปกครองโดย กษัตริย์ หรือเป็นรัฐมหาชน ล้วนแล้วแต่ให้เกียรติผู้ที่เกี่ยวข้องต่ออันตรายถึงชีวิตในสนามรบ ทั้งเมื่อ ยังมีชีวิตอยู่ และเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนข้ออธิบายดังกล่าวได้เป็นอย่างดี อาริสโตเติล ระบุว่าจุดประสงค์ของความกล้าหาญคือความสูงส่ง หรือภูมิธรรม แต่สมควรจะกล่าวทวนอีกครั้งว่า นี่ไม่ได้หมายความว่า ผู้กล้าหาญไม่ใช่บุคคลที่ไม่กลัวอะไรเลย ที่จริงแล้ว ผู้กล้าหาญบางครั้งจะ กลัวสิ่งที่น่ากลัว แต่เขาก็จะกลัวอย่างถูกต้องและจะอดทนต่อสิ่งนั้น ตามที่หลักการบัญญัติไว้เพื่อ เห็นแก่สิ่งที่สูงส่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความกล้าหาญนั้น ได้แก่การยืนหยัดต่อทางสายกลางเมื่อคำนึง ถึงสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นอกมั่นใจ หรือความกลัวในสถานการณ์ต่าง ๆ คนที่ขี้ขลาด คนที่หุนหัน บ่าบั่นและคนที่กล้าหาญต่างก็เกี่ยวข้องกับสิ่งเดียวกันทั้งสิ้น หากแต่มีความรู้สึกแตกต่างกันออกไป ผู้กล้าหาญคือคนที่กลัวสิ่งที่ควรกลัวเพื่อวัตถุประสงค์ที่ถูกต้องในลักษณะที่สมควรและในเวลาที่ต้อง และในหน้าที่เกี่ยวกับความเชื่อมั่นในตนเองเขาก็จะปฏิบัติและรู้สึกอย่างเดียวกัน^{๑๒} เนื่องจากความ เห็นโดยทั่วไปถือว่า สิ่งที่น่ากลัวที่สุดได้แก่ความตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตายในสนามรบ ผู้ กล้าหาญจึงได้แก่ผู้ซึ่งสามารถข่มความกลัว อันเกี่ยวข้องกับความตายได้ เพราะเขารู้ว่ามันเป็นการ สง่าที่จะทำเช่นนั้น และเป็นการดำช้าที่จะทำในสิ่งตรงกันข้าม

นอกจากนี้แล้วอาริสโตเติลยังกล่าวถึงความกล้าหาญอีก ๕ ประเภท ซึ่งอาริสโตเติลเองเรียก ว่า “ประเภทที่หันเหไป”^{๑๓} ความกล้าหาญประเภทหนึ่งซึ่งแตกต่างจากความกล้าหาญที่แท้จริงตรง ที่ว่าวัตถุประสงค์ของมัน ไม่ใช่ภูมิธรรม ความสูงส่ง ได้แก่

๑. ความกล้าหาญทางการเมือง ชนิดแรกของความกล้าหาญแบบนี้ได้แก่ ความกล้าหาญ อันเกิดจากความรักในเกียรติยศ ชื่อเสียง อาริสโตเติลกล่าวว่านั่นคือความกล้าหาญที่มีลักษณะใกล้เคียง

๑๑. *Nicomachean Ethics*, Book. II, vi, 6–9.

๑๒. *Nicomachean Ethics*, III, vii, 5.

๑๓. *Nicomachean Ethics*, III, viii.

เคียงกับความกล้าหาญที่แท้จริงที่สุด เพราะมูลเหตุจูงใจของมันเป็นสิ่งที่สูงส่งอย่างหนึ่ง ส่วนความกล้าหาญทางการเมืองอย่างอื่น ๆ นั้นห่างไกลจากความกล้าหาญที่แท้จริงมาก เช่น ความกล้าหาญอันเกิดจากความกลัวโทษทัณฑ์ เป็นต้น

๒. ความกล้าหาญที่เกิดจากประสบการณ์ ทหารอาชีพคือพวกที่มีความกล้าหาญประเภทนี้ อย่างเห็นได้ชัดเจนนที่สุด แต่เมื่อพวกนี้หมดความเชื่อมั่นในตนเองอันได้มาจากประสบการณ์เมื่อไร เมื่อนั้นพวกเขาก็จะพากันหลบหนีไป

๓. ความกล้าหาญอันเกิดจากความรู้สึก เช่นความโกรธ หรือความเจ็บปวด อริสโตเติลถือว่านี่คือประเภทของความกล้าหาญที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติมากที่สุด

๔. ความกล้าหาญอันเกิดจากความลืมหืม ผู้ที่มั่นใจในชัยชนะของตนเองจะดูเหมือนกับว่าเป็นคนกล้า แต่ถ้าเขาหมดความมั่นใจไปเมื่อไรก็จะยอมแพ้ทันที

๕. ความกล้าหาญอันเกิดจากความเขลา นี่คือความกล้าหาญของผู้ที่ออกไปเผชิญกับอันตรายเพราะปราศจากความรู้คือความไม่รู้ว่ำนั่นคืออันตราย เมื่อรู้เสียแล้วก็หมดความกล้าไปเอง อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของความกล้าหาญอยู่ที่ว่า ความกล้าหาญนั้นรวมเอาการอดทนต่อความยากลำบากเข้าไว้ด้วย เช่นการอดทนต่อความเจ็บปวด หรือความตาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความกล้าหาญนั้นมีได้มความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินอยู่ในตัวของมันเอง เราไม่อาจจะรู้สึกกว่าตนเองมีความเพลิดเพลิน ในขณะที่เรากำลังปฏิบัติคุณธรรมความกล้าหาญ เช่น การที่ทหารคนเดียวกันต้องต่อสู้ป้องกันนครจากข้าศึกจำนวนมากกว่า จริงอยู่ ภูมิธรรมคือจุดประสงค์ของความกล้าหาญ แต่เพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนั้น เราต้องอดทนต่อความเจ็บปวดทุกขยาก^{๑๔} แต่ลักษณะที่เด่นที่สุดของความกล้าหาญในแง่ของคุณธรรมก็คือ ความไม่แฉ่หมัดของ ความกล้าหาญเอง กล่าวคือ ตามความคิดของอริสโตเติลนั้น มีระดับของสิ่งที่น่าสพึงกลัวอยู่สองระดับด้วยกัน ระดับแรกนั้นอยู่เหนือขอบเขตความอดทนของมนุษย์ ส่วนระดับที่สองนั้นอยู่ภายใต้ขอบเขตความอดทนของมนุษย์^{๑๕} ความกล้าหาญนั้นดูเหมือนว่าจะเกี่ยวข้องด้วยก็เฉพาะแต่สิ่งซึ่งอยู่ภายใต้ขอบเขตความอดทนของมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ตรงนี้เองที่เราจะเห็นว่า ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า ผู้กล้าหาญจะปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อเผชิญกับสิ่งที่น่ากลัวซึ่งอยู่เหนือขอบเขตความอดทนของมนุษย์ ปกติแล้วเมื่อเผชิญกับสิ่งที่น่ากลัว ซึ่งอยู่ภายใต้ขอบเขตความอดทนของมนุษย์นั้น ผู้

๑๔. *Nicomachean Ethics*, III, ix, 3-4

๑๕. *Nicomachean Ethics* III, vii, 7.

กล้าหาญจะต่างจากคนขลาดตรงที่ถึงแม้ว่าเขาจะกลัวแต่เขาก็ไม่สูญเสียไป แต่ถ้าต้องเผชิญกับสิ่งน่ากลัวซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตความอดกลั้นของมนุษย์ เช่น แผ่นดินไหวแล้ว^{๑๖} เขายังคงอดทนต่อสิ่งนั้นโดยวิธีทางที่ถูกต้องหรือไม่ คำตอบน่าจะเป็น ไม่ เพราะถ้าผู้กล้าหาญยังคงอดทนอย่างถูกต้องแล้ว สิ่งที่น่ากลัวเหล่านั้นก็คงจะไม่แตกต่างอะไรจากสิ่งน่ากลัวที่อยู่ภายใต้ขอบเขตความอดทนของมนุษย์ แต่ถึงกระนั้นก็ ถ้าผู้กล้าหาญมีปฏิกิริยาที่แตกต่างไปจากเดิม เมื่อเผชิญหน้ากับสิ่งน่ากลัวที่อยู่นอกเหนือความอดกลั้นของมนุษย์แล้ว นี่หมายความว่า ในกรณีเช่นนั้น ทั้งคนขลาดและคนกล้าจะปฏิบัติตนเหมือนกัน และถ้าในกรณีเช่นนั้นคนกล้าจะแตกต่างจากคนขลาดอยู่บ้าง เขาจะแตกต่างจากคนขลาดอย่างไรและแค่ไหน ที่จริงแล้วเราอาจจะตั้งคำถามว่า ทำไมผู้กล้าหาญจึงจะต้องกลัวสิ่งที่น่ากลัวที่อยู่นอกเหนือขอบเขตความอดกลั้นของมนุษย์ด้วยซ้ำ เพราะอย่างเร็วที่สุดที่สิ่งน่ากลัวเหล่านั้นจะนำมาได้ ก็คือความตายซึ่งผู้กล้าหาญที่แท้จริงก็ไม่กลัวอยู่แล้ว อาริสโตเติลไม่ได้เอ่ยถึงปัญหาเหล่านั้นเลย อาจเป็นไปได้ว่า สถานการณ์เช่นนั้นอยู่นอกเหนือขอบเขตของความกล้าหาญ เพราะสิ่งที่น่ากลัวซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตความอดทนของมนุษย์ เช่น แผ่นดินไหวนั้น เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือความควบคุมของมนุษย์ ในสถานการณ์เช่นนั้น ย่อมไม่มีโอกาสที่ผู้กล้าหาญจะแสดงคุณธรรมของตน และนอกจากนี้แล้ว ยังไม่มีภูมิธรรมใด ๆ ที่เกิดจากการกล้าเผชิญกับความตายโดยแผ่นดินไหวอีกด้วย

แต่ลักษณะที่กำกวมยิ่งกว่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดก็คือ ฐานะของความกล้าหาญเองในแง่ของคุณธรรมทางศีลธรรม ในประการแรกทีเดียว ความตายในสนามรบอย่างเดียวหรือที่เป็นความตายอย่างสูงส่งในเมื่ออาริสโตเติลเองเป็นผู้กล่าวว่า “สิ่งที่น่ากลัวนั้นไม่ใช่อย่างเดียวกันสำหรับมนุษย์ทุกคน” และโสกราตีสใน *Apology* ก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ความตายไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวสำหรับตนเลย เราไม่อาจเรียกผู้ที่เผชิญหน้ากับความตายอย่างห้าวหาญ แม้จะไม่ใช่ความตายในสนามรบ แต่เพื่อหลักการอะไรสักอย่างหนึ่งว่าผู้กล้าหาญหรือ? นอกจากนั้น เป้าหมายของความกล้าหาญเอง ก็มีลักษณะกำกวมไม่แน่ชัดที่ว่าภูมิธรรมเป็นเป้าหมายของความกล้าหาญนั้น อาจจะหมายความว่า การเผชิญหน้ากับความตายในบรรยากาศเช่นนั้นเป็นสิ่งที่สูงส่งในตัวของมันเอง หรือมันอาจจะหมายความว่า การกระทำความกล้าหาญคือการตายในสนามรบเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อันสูงส่งก็ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการกล้าตายในสงครามเป็นสิ่งที่สูงส่งเหมือนกันหมด โดยไม่ต้องคำนึงถึงเป้าหมายของการสู้รบหรือ? น่าจะไม่เป็นเช่นนั้น เพราะชุมชนการเมืองไม่ได้คืออย่างแท้จริงเหมือน

๑๖. *Nicomachean Ethics*, III, VII, 7. และ St. Thomas Aquinas. *Commentary on the Nicomachean Ethics*, C.I. Litzinger, O.P. Trans (Henry Regnery Company, Chicago). 1964. Vol. I. par 544. p. 241.

กันหมด คุณประโยชน์ของนครหนึ่ง โดยปกติแล้ว มักจะแตกต่างจากของนครอื่น ๆ และเมื่อเกิดสงครามขึ้น ก็ไม่น่าประหลาดใจอะไรที่จะไม่มีฝ่ายใดยอมรับว่าตนผิด ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อปราศจากการพิจารณาไตร่ตรองถึงสาเหตุของสงครามโดยผู้ทรงปัญญาแล้ว จึงดูเป็นการไม่เหมาะสมที่จะกล่าวว่า การเสียชีวิตในสนามรบ ไม่ว่าจะเพื่อวัตถุประสงค์อะไร เป็นมาตรฐานวัดความกล้าหาญที่แท้จริงเหมือนกันหมด เราจะกล่าวได้อย่างไรว่า ผู้ซึ่งเสียชีวิตในสนามรบเพื่อวัตถุประสงค์ที่เลว เป็นผู้ที่กล้าหาญอย่างแท้จริง เราจะกล่าวได้อย่างไรว่า การตายเพื่อวัตถุประสงค์ที่เลวเป็นการกระทำที่สูงส่ง ตัวอย่างเช่นถ้านคร ก. โจมตีนคร ข. เพื่อหวังแย่งเอาทองคำ ก็จะเห็นได้ชัดว่า ในขณะที่ชาวนคร ข. มีวัตถุประสงค์ที่ดีในการต่อสู้ คือเพื่อป้องกันนครของตน ผู้ที่มาจากนคร ก. กลับมีวัตถุประสงค์ที่เลวในการกล้าตายในสนามรบ คือความตะกรามอยากได้ทองคำ ถึงแม้ว่าในสายตาของชาวนคร ก. นั้นจะเป็นเป้าหมายที่ยุติธรรมก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนั้น จะเป็นการเหมาะสมหรือ ที่จะกล่าวว่า ผู้ที่ตายในสนามรบจากทั้งสองนครเป็นผู้กล้าหาญทัดเทียมกัน เราจะกล่าวได้หรือว่า การตายในสนามรบ เพื่อหวังเอาทองคำนั้น มีภูมิธรรมสูงส่งเท่ากับการตายในสนามรบเพื่อป้องกันนครของตน หรือถ้าจะเปรียบเทียบให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ก็ว่าความกล้าหาญของโจร ซึ่งแสดงออกเพื่อห่มโจรด้วยกันนั้น สมควรจะถือว่ามีความค่าเท่าเทียมกันกับความกล้าหาญของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่หาหน้าที่พิทักษ์สันติสุขของประชาชนหรือ ดูเหมือนว่า ความกล้าหาญตามทอริสโตเติลกล่าวมาแล้วนั้น จะมีลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ และความกล้าหาญเช่นนั้น จะกลายเป็นความกล้าหาญที่แท้จริง ก็ต่อเมื่อถูกกำหนดทิศทางโดยเหตุผลของผู้ทรงคุณธรรม ผู้ที่รับคำสั่งจากผู้ปกครองให้ต่อสู้และปฏิบัติการในที่นี้ โดยไม่พิจารณาใคร่ครวญถึงความถูกต้องของคำสั่งนั้น จะเป็นคนกล้าหาญก็แต่โดยธรรมดา ๆ เท่านั้น วัตถุประสงค์ในการต่อสู้ของเขาจะถูกต้องอย่างแท้จริงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองของเขา แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ผู้ที่ทรงคุณธรรมจะรู้ก็เฉพาะเพื่อวัตถุประสงค์ที่ถูกต้องซึ่งกำหนดมาโดยเหตุผลของตน ความกล้าหาญของเขานั้น จะดียิ่งใหญ่ยิ่งเสียกว่าความกล้าหาญของผู้ซึ่งได้รับการอบรมฝึกฝนมาให้อธิว่าการเสียชีวิตเพื่อนนครเป็นการกระทำที่สูงส่งที่สุดแต่เป็นผู้ซึ่งไม่เคยคำนึงถึงความถูกต้องของสาเหตุแห่งสงครามเสียอีก อาริสโตเติลเองกล่าวว่า ผู้ที่มีคุณธรรมมากก็ยิ่งเป็นผู้ที่มีความสุขมากยิ่งขึ้นชีวิตเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่เขามากขึ้นเท่าไร ความกล้าตายก็ยิ่งมีมากขึ้นตามลำดับ และยังความหวาดกลัวต่อความตายมีมากขึ้นเท่าไร ความกล้าหาญของเขาก็ยิ่งสูงส่งมากขึ้น เมื่อเขาเอาชนะความกลัวนั้นได้^{๑๗} จริงอยู่ นี่มิได้หมายความว่า บุคคลเช่นนั้นจะเป็นทหารป้องกัน

๑๗. *Nicomachean Ethics* III, IX, 4. ผู้ที่สนใจศึกษาโดยละเอียดโปรดเปรียบเทียบข้อความตอนนี้กับข้อความใน Book IX, vii, 9. ซึ่งดูเหมือนจะคัดค้านหลักการที่ว่า การแสดงออกซึ่งความกล้าหาญมิได้มีความสุขอยู่ในตัวของมันเอง และดู Jaffa, *Thomism and Aristotelianism*, pp. 54—55.

นครได้ดีกว่าทหารอาชีพ แต่ความกล้าหาญของเขาก็ไม่น่าจะน้อยกว่าของทหารอื่น และอาจเป็น
ได้ว่า การตายในสนามรบของผู้กล้าหาญธรรมดา ๆ นั้นไม่อาจเทียบได้กับความกล้าหาญของผู้ทรง
คุณธรรม ถึงแม้ว่าทั้งคู่อาจจะเสียชีวิตในสงครามเดียวกัน

แต่เหตุที่อริสโตเติลจึงกล่าวว่า การตายในสนามรบเป็นความกล้าหาญที่ไม่มีสิ่งอื่นใด
เทียบเท่าได้ บางทีสิ่งที่อริสโตเติลคำนึงถึง อาจมีลักษณะธรรมดา ๆ เพียงแค่นี้คือ การตายใน
สนามรบเป็นสิ่งที่ความเห็นทั่ว ๆ ไปถือว่า เป็นการตายที่สูงส่ง ชุมชนการเมืองทุกชุมชนยกย่อง
ความตายในลักษณะนี้ ว่าเป็นของผู้ที่กล้าหาญที่สุด เพราะฉะนั้น ถ้าเรารู้เหมือนอย่างที่เคย
ใหญ่กระทำกัน ว่าจุดหมายสุดท้ายของความกล้าหาญคือคุณประโยชน์ของนครแล้ว การยอมเสียชีวิต
ในสนามรบตามคำสั่งของนคร ก็จะเป็นอันไปไม่ได้ นอกจากการกระทำที่สูงส่งที่สุด นอกจากนั้น
แล้ว ก็ดูเหมือนว่า ถ้าอริสโตเติลไม่กำหนดขอบเขตของความกล้าหาญให้จำกัดอยู่เฉพาะสิ่งที่
ที่เชื่อถือกันโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็จะเป็นการยากที่จะแยกแยะความกล้าหาญออกจากคุณธรรมอื่น ๆ
หรือความดีโดยส่วนรวม^{๑๘} เพราะผู้ที่มีความยับยั้งชั่งใจ ก็อาจได้ชื่อว่าเป็นผู้กล้าหาญได้เหมือนกัน
เพราะเขาไม่กลัวที่จะอดความสนุกสนานเพลิดเพลิน อันเกิดจากความต้องการที่ไม่สมควร ความไม่
สมบูรณ์ของความกล้าหาญแบบที่อริสโตเติลกล่าวถึงในเล่มที่สามของ *Nicomachean Ethics* นั้น
จะปรากฏให้เห็น ก็ต่อเมื่อเรามองลักษณะของความกล้าหาญแตกต่างไปจากสิ่งซึ่งความเห็นโดยทั่ว
ไป ยกย่องหรือประณาม กล่าวคือ เมื่อเราก้าวออกจากวงจำกัดของขอบเขตทางการเมือง ซึ่งเป็น
แวดวงของคุณธรรมทางศีลธรรมไปสู่ชีวิตแห่งคุณธรรมทางปัญญาที่อริสโตเติลถือว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดที่
มนุษย์อาจจะบรรลุถึงได้ ที่จริงอริสโตเติลเองก็^{๑๙} ให้เราเห็นว่าความกล้าหาญที่แท้จริงซึ่งวัดโดย
มาตรฐานอื่นนอกเหนือจากขอบเขตทางการเมืองนั้น อาจมีได้ โดยกล่าวในตอนท้ายของการ
พิจารณาความกล้าหาญว่า สิ่งทีกล่าวนั้นแล้วทั้งหมดนี้ เป็นแต่เพียง “ความคิดอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับ
ธรรมชาติของมัน (ความกล้าหาญ)”^{๒๐} เท่านั้น

สมบัติ จันทร์วงศ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๑๘. ดู *Laches*, 191 D. เป็นต้น

๑๙. *Nicomachean Ethics*, III, IX, 7.